

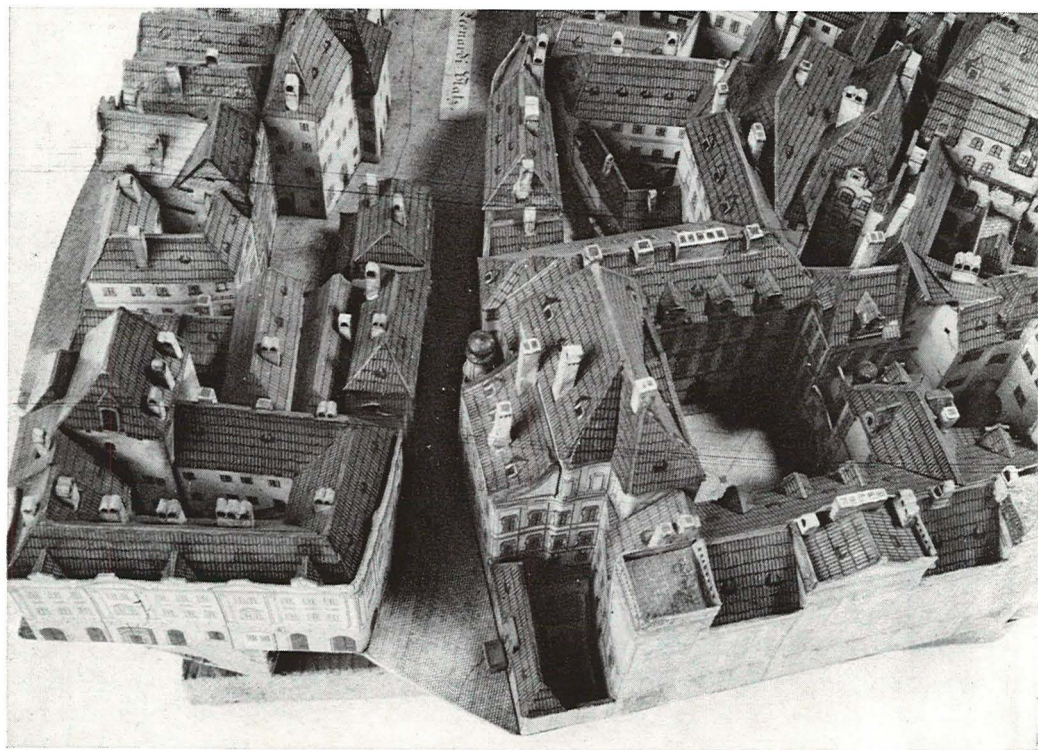
Výzkum staroměstské osady Na louži

Projekt celkové rekonstrukce a rehabilitace Clam-Gallasova paláce v Husově třídě (čp. 158/I) na Starém Městě vyvolal potřebu rozsáhlého plošného archeologického výzkumu v areálu paláce. Přípravu zahájilo archeologické oddělení Pražského střediska v roce 1982/83 třemi zjišťovacími archeologickými sondami menšího rozsahu a analýzou písemných pramenů. V následujícím příspěvku předkládáme výsledky této první etapy výzkumu.

Krystalizační jádra četných pozdějších farních osad Starého Města pražského bývají hledána v konfiguraci kostel – panský dvorec, jejichž existence v pravobřežní vltavské nivě je pro 12. století téměř všeobecně předpokládána. Nejvýraznějším pozůstatkem těchto jader jsou pochopitelně románské kostely, zatímco panské dvorce zmizely pod pozdější zástavbou. Téměř nic nevíme ani o charakteru okolní zástavby; předpokládáme, že se její podoba zprvu příliš nelišila od tehdejších vesnic.

K takovým osadám patřila i osada Na louži s kostelem Panny Marie. Dvorec bývá v souvislosti s nálezem fragmentu kvádrkového zdiva nejčastěji lokalizován na městišťě domu čp. 158/I^a. Počínaje 13. stoletím lze rozlohu osady zhruba vymezit sousedními farními obvody. Pevnou východní hranici tvořila osada svatolinhartská; severní hranici k osadě židovské stále přesahovaly do území Na louži některé židovské domy v ulici Platnéřské. Na severozápadním hraničním území se prolínala farní příslušnost valentinská, kostela sv. Martina Menšího (dnes čp. 190/I, Klementinum), k němuž náležela západní část dnešní Platnéřské ulice („vicus calcariatorum“), a Panny Marie Na louži (střední úsek Platnéřské ulice mezi ulicemi Valentinskou a Žateckou). Z jihozápadu osada sousedila s klášterem sv. Klimenta; jižní hranici tvořila od nároží Husovy a Karlovy ulice osada jilská, zasahující často až Na louži.

Nejstarší archeologické doklady zdejšího osídlení přinesla sonda položená na nárožní zahrádce Clam-Gallasova paláce za ohradní zdi do Husovy ulice. V hloubce téměř čtyř metrů od povrchu dnešního terénu – na kótě 187,20 m n.m. nasedala na písčité podloží 8–10 cm silná vrstva obsahující nepočetný keramický materiál s tzv. kalichovitými okraji. Tuto vrstvu lze podle jejího charakteru označit nejspíše jako původní půdní typ. Skutečná sídlištní vrstva se zde v době, pro kterou je charakteristická tato keramika, nestačila vytvořit; místo bylo záhy zabráno pro pohřebišť. Na ploše sondy bylo odkryto celkem pět hrobů. Kostry byly orientovány hlavou k západu. Nebyly u nich nalezeny žádné předměty, které by umožnily

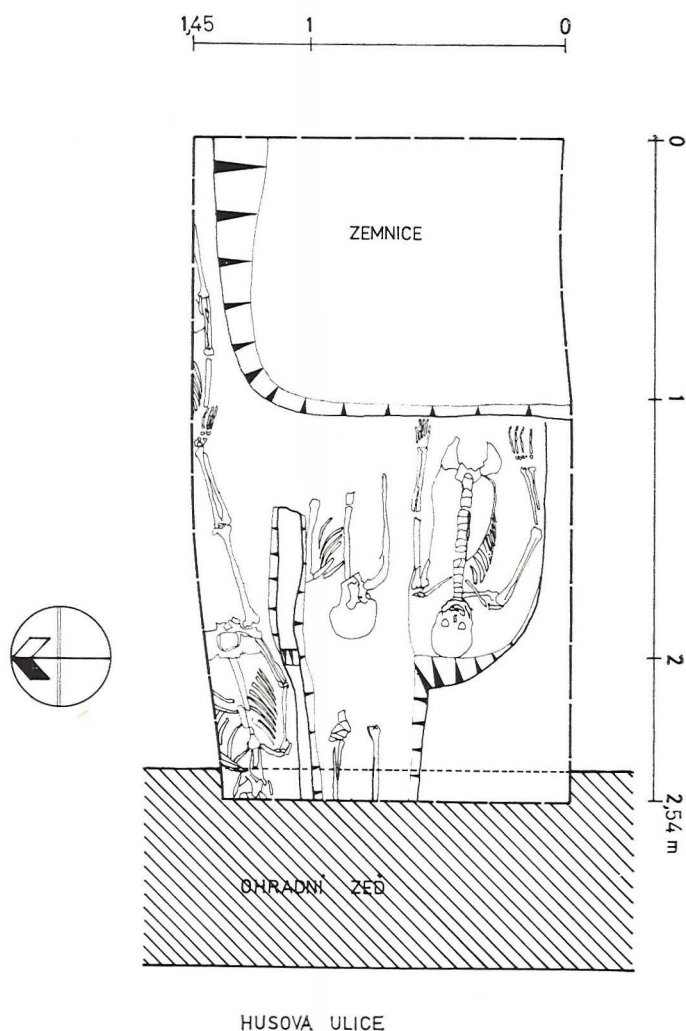

Langweilův model Prahy, pohled shora

přímo pohřebiště datovat. Z faktu, že jednotlivé hroby se navzájem porušují, lze soudit na delší existenci pohřebiště. Po určité době bylo pohřebiště opět překryto sídlištní situací, která je zde reprezentována několika sídlištními vrstvami a téměř dva metry hlubokým zahloubeným objektem, který je interpretován jako zemnice. Celkový tvar zemnice nelze z odkryté části o rozměrech $1 \times 1,2$ m rekonstruovat. Četné fragmenty ztrouchnivělých fošen a trámů (?) svědčí o výdřevě stěn a snad i podlahy; pozůstatkem vnitřní konstrukce je nepochybně i odkrytá jáma po kůlu. V zásypových vrstvách zemnice převládá keramika s klasicky zduřelým okrajem. Zásyp zemnice překrývá několik vrstev navážkového a planýrovacího charakteru, do kterých byly částečně zahloubeny hroby dalšího hřbitovního horizontu, tentokrát mladšího. Ten byl překryt nejmladšími vrstvami.

Absolutní datování stručně popsané nálezové situace závisí na vypovídacích schopnostech získaných keramických nálezů. Za současného stavu poznání se lze odvážit pouze velmi přibližného určení. Keramika s kalichovitou profilací se již nevyskytuje v intaktních situacích 13. století a pravděpodobně ani na sklonku 12. století. Nejstarší zjištěnou vrstvu s touto keramikou lze proto datovat do doby kolem poloviny 12. století s určitou možností přesahu do doby starší. Bylo už řečeno, že na lokalitě se v této době nevytvořila typická sídlištní

vrstva; osídlení proto bylo buď pouze krátkodobé, nebo málo intenzivní. Bohatý nálezový soubor, získaný ze zásypu zemnice, lze poměrně bezpečně datovat do první poloviny 13. století. Někdy v této době zemnice ztratila svou funkci a zanikla. Zjištěný středověký hřbitov lze tudíž datovat s určitou mírou pravděpodobnosti do druhé poloviny 12. století a snad i na počátek 13. století. Nepochybně jde o část hřbitova kostela Panny Marie Na louži. Jeho zánik v těchto místech lze vysvětlit výstavbou definitivní ohradní zdi, již došlo ke zmenšení celkové plochy hřbitova. Získaná vnější plocha byla pak využita pro osídlení. Tento jev je ve stejné

Půdorysný plán sondy archeologického výzkumu. Horizont hrobů porušen výkopem pro zemnici

době pozorovatelný i u jiných zkoumaných staroměstských chrámových hřbitovů. Například u kostela sv. Valentina² byly hroby, které po ohrazení zůstaly vně hřbitova, překryty štětováním cesty a stejná situace byla zjištěna i u kostela sv. Haštala.³

Románská podoba kostela Panny Marie Na louži je zatím doložena jen nálezem (z roku 1908) pískovcového sloupku s bochníkovitou patkou opatřenou nárožními drápkami, osmibokým odstupněným dřikem a krychlovou hlavicí, na jejíchž štítcích je tesána palmeta a pleťenec.⁴ Sloupek bývá pokládán za součást empory. Pokud vznikl ještě ve 12. století, rozhodně převyšuje průměrnou výzdobu vlastnického kostelíka.

V písemných pramenech se kostel P. Marie Na louži objevil podobně jako většina staroměstských kostelů teprve ve druhé polovině 13. století. „Sachaeus, plebanus sanctae Mariae de Luto“,⁵ který byl 18. 9. 1268 svědkem smlouvy o patronátu křižovníků s červenou hvězdou nad farníky kostela sv. Valentina, byl nejspíše plebánem kostela P. Marie Na louži. Také další svědci aktu byli plebány sousedních farních obvodů; záměna s knězem týnského kostela („s. Mariae ad laetam curiam“) je málo pravděpodobná, tamější duchovní úřad pravidelně získávali kanovníci vyšehradští, z nichž Bartoloměj je rovněž zaznamenán mezi svědky smlouvy.⁶

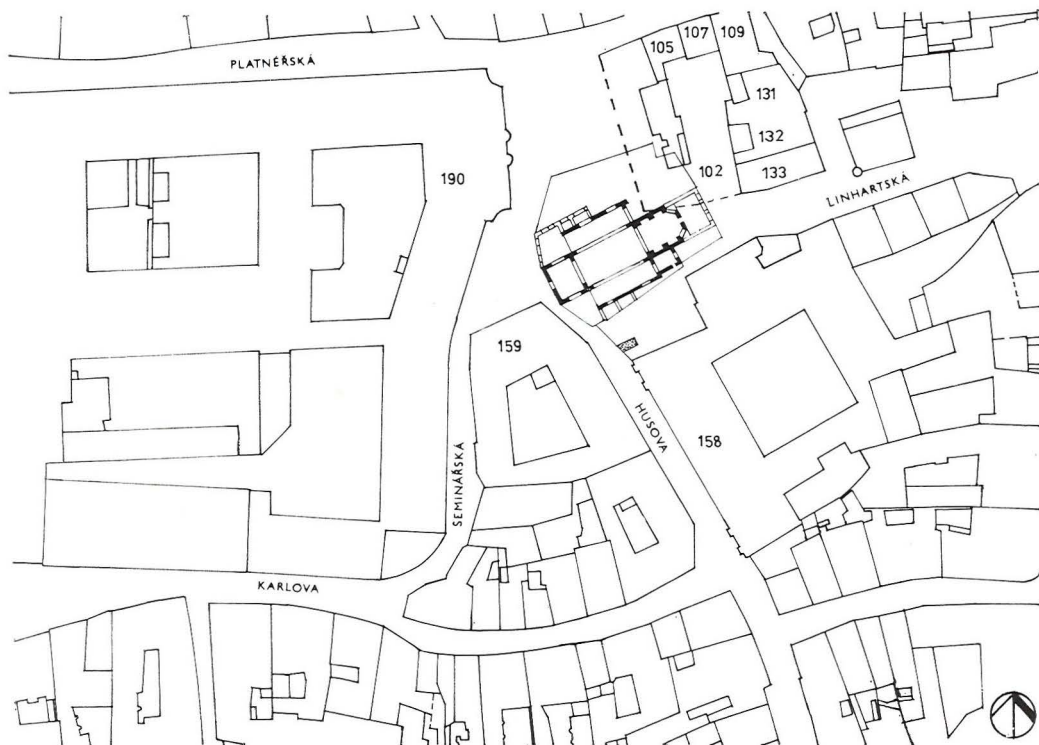
Několik následujících zpráv z let 1330–1334 již kodifikuje další vývojovou etapu kostela P. Marie, v níž se stal patronem biskup Jan IV. z Dražic, který kostelu dal připsat četné venkovské statky spolu s patronátem nově založeného kláštera augustiniánů-kanovníků v Roudnici nad Labem.⁷ Jan IV. je znám jako vůdčí církevní donátor umění první poloviny 14. století, a proto se mohl stát stavebníkem raně gotické stavební etapy kostela Na louži, stejně jako byl iniciátorem výstavby na zmíněných statcích tomuto chrámu náležejících (Pálec, Vrbčany, Slaný). Na rozšíření kostela by mohlo poukazovat znásobení počtu kněží, k němuž došlo v téže době.⁸

Patronát kostela pro bratrstvo malířů na celé 14. a 15. století předznamenává zpráva o sňatku syna zdejšího malíře Ebrele kolem roku 1330.⁹

Podobu kostela P. Marie Na louži lze dnes rekonstruovat jen ze dvou rytin z poloviny 18. století a z kopií bouracích plánů z roku 1780, které obsahují půdorys a dva řezy (S–J, Z–V).¹⁰ S využitím starší – podle D. Líbala románské¹¹ – stavby vznikla běžná trojlodní bazilika s trojbokým závěrem a západní hranolovou věží, zaklenutá třemi poli křížové klenby. K nějaké stavební činnosti na této gotické stavbě odkazuje donace z roku 1380.¹² Konstrukce krovu viditelná na řezu A–B je středověká (!), helmice dvoupatrové věže byla znovu dostavěna po vichřici roku 1572, a později opravována; gotické klenby byly roku 1555 nahrazeny valenými štukovými.¹³

Dochované plány kostela P. Marie byly nedávno ověřeny zjištěním archeologickým a geofyzikálním. Roku 1977 bylo výkopem pro vodovodní přípojku zachyceno opukové zdívo z lomového kamene o síle zdi jednoho metru; bylo interpretováno jako část mezilodní arkády mezi hlavní a jižní lodí.¹⁴ Geofyzikální průzkum prováděl n. p. Geindustria roku 1981 radiolokační metodou. Vedl téměř přesně v ose řezu A–B dochovaného plánu, tj. ve směru severojižním. Ověřil existenci jižní obvodové zdi sakristie (?) a obě obvodové zdi presbytáře.

Fara se připomíná teprve roku 1356, patrně již předtím sídlila u hřbitova v domku čp. 158c,

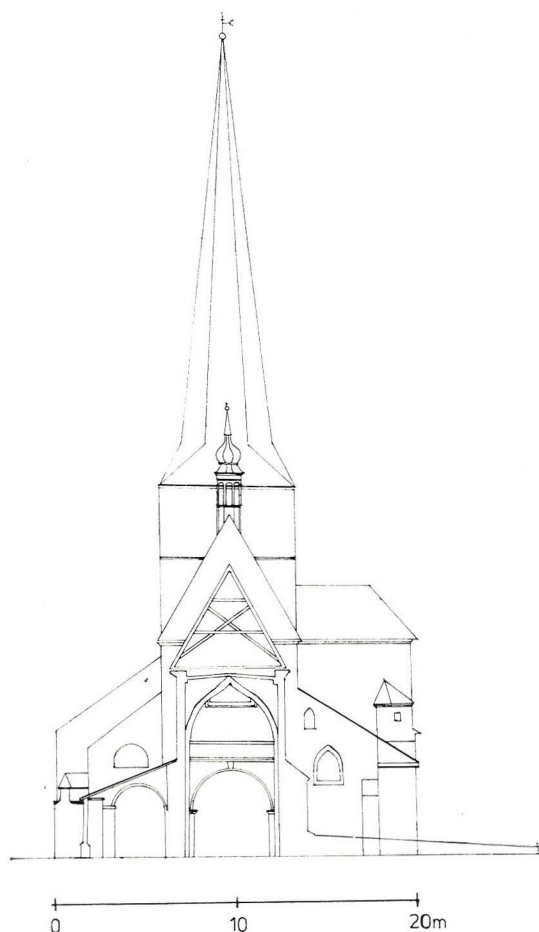
Situační plán osady Na louži. Rekonstrukce stavu před rokem 1786 (podle stabilního katastru a bouracího plánu kostela). Čárkovně značena novostavba z přelomu 18.–19. století

odkud byla přenesena roku 1580 do novostavby čp. 102.¹⁵ Stavení školy, přilehlé k faře a připomínané poprvé roku 1396, bylo kolem roku 1420 pobořeno a jen špatně opravováno; škola i po svém přestěhování do domu čp. 102 v 16. a 17. století patřila k nejhorším staroměstským školám v některých letech vůbec neobsazovaným.¹⁶

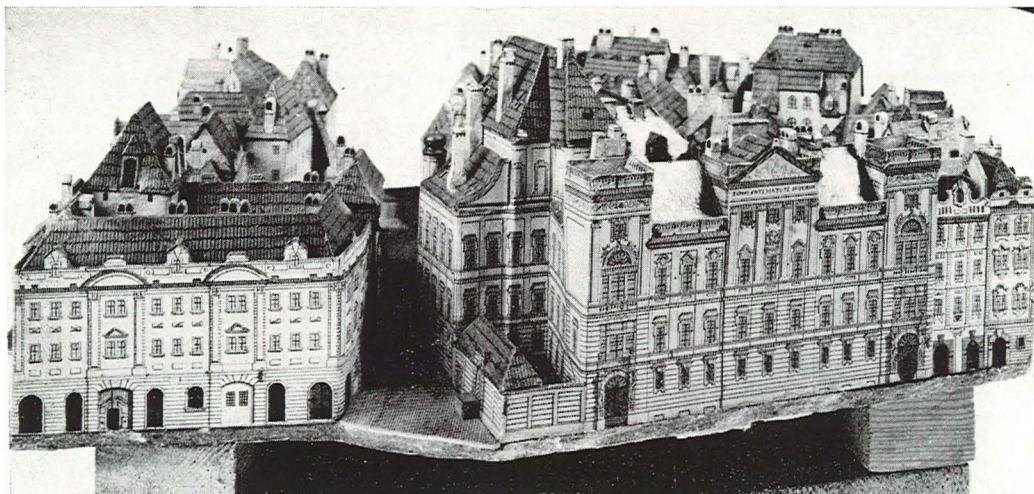
Hřbitov mezi farou a kostelem je poprvé zmíněn roku 1380; ze stížnosti farníků však vyplývá, že toho roku došlo k jeho opětovnému rozšíření dovnitř osady.¹⁷ Stejně tomu bylo roku 1464, kdy hřbitov zabral ještě plochu severně od kostela až k domu Helmovu.¹⁸ Obě části hřbitova v téže rozloze byly využívány až do 18. století.

Jižně od kostela na parcelu domu čp. 158e bývá literaturou umístěn předpokládaný románský dvorec. Oporu pro to poskytly jednak kamenné fragmenty čtvercové místnosti zjištěné roku 1930 při výkopu v nepodsklepeném průjezdu domu a dnes neověřitelné, jednak úsek kvádříkové zdi ve sklepech severně od průjezdu.¹⁹ Palác situovaný při uliční čáře Husovy třídy na téže parcele byl nespíše mladšího založení.²⁰ Písemně je doložen teprve v majetku Jana Jindřicha, bratra Karla IV. a moravského markraběte. Jan Jindřich jej získal patrně ve 40. letech 14. století. Při předchozím trvalém pobytu v Korutanech a Tyrolsku (1330 až

1340) v Praze ještě doložen nebyl ani jako svědek listin zde vystavovaných. Teprve po rozvodu s první manželkou, vévodkyní Markétou Korutanskou, roku 1342 odejel do Prahy spolupracovat s Karlem IV. ve správních a diplomatických záležitostech. Zastupoval Karla po dobu jeho zahraničních jednání téměř nepřetržitě v letech 1344–1346, a opět roku 1348, kdy se v listině z 1.10. připomíná jako místodržící. Listem z 21.3.1349 je výslovně potvrzeno Janovo sídlo na Starém Městě.²¹ V intervalu podzim 1349 až únor 1350 se tu oženil s Markétou Opavskou. Tehdy již nepochybně byl postaven dům čp. 158e, protože list ze 4. ledna 1350 byl napsán „v domě markraběte moravského ve Větším Městě pražském, rozumí se u blahoslavené Panny a na louži nazývaném“.²² Z téhož domu byly vypraveny v letech 1350–1353 i další listiny. Stavba byla jednotraktovým, nejméně čtyřsínovým dvoupatrovým palácem s nárožním arkýřem. Jistě nebyl vybrán náhodou také za místo státní reprezentace při jednáních krále Karla IV. Nelze vyloučit, že stavebníkem byl sám Karel, podobně jako u malostranského paláce saského kurfiřta.

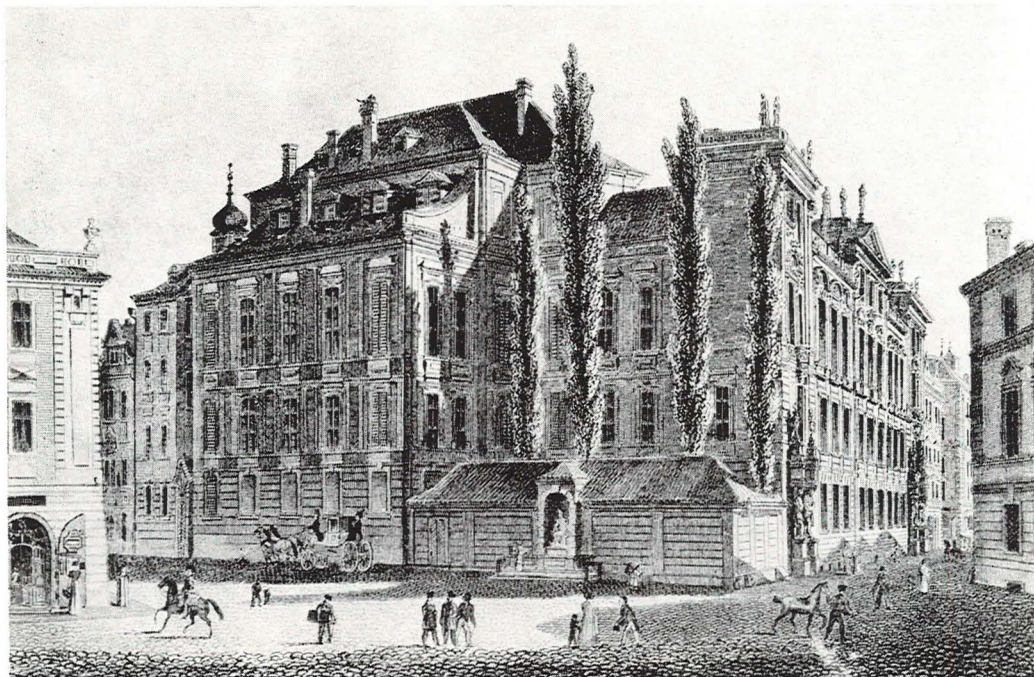

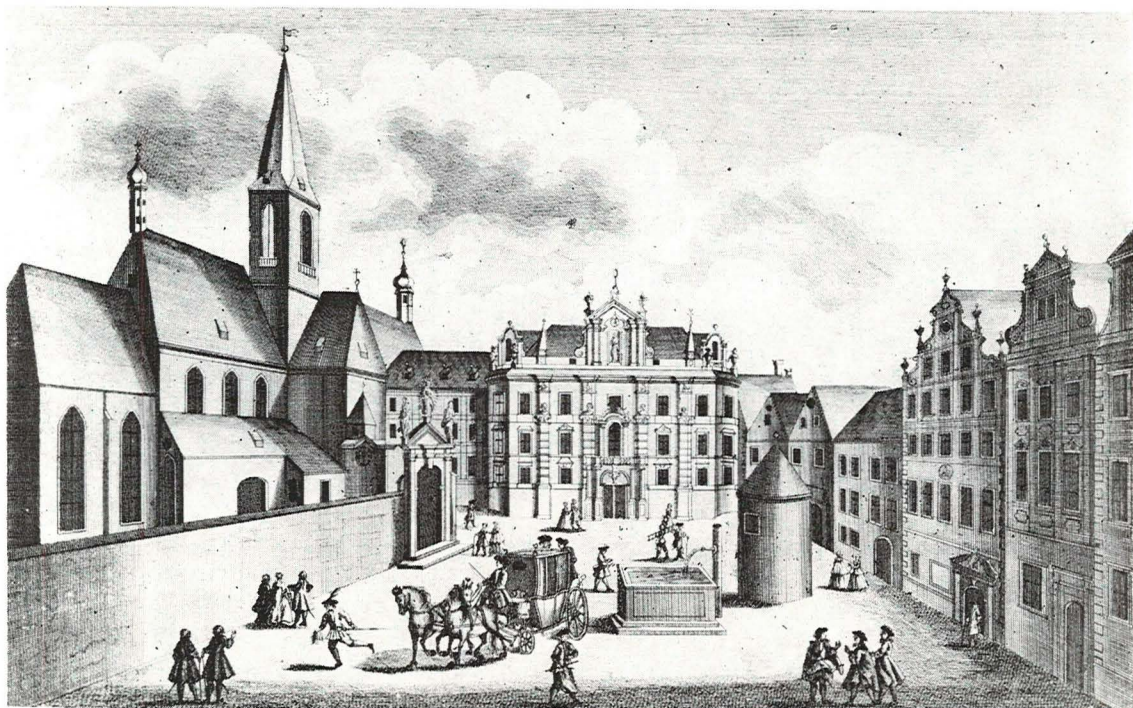
*Kostel P. Marie Na louži, řez ve směru S–J.
Podle kopie bouracích plánů*

Langweilův model Prahy (nejstarší část z roku 1823 – stav po částečném rozebrání modelu). Pohled na Mariánské náměstí (dnes Primátora dr. V. Vacka) a část Husovy ulice od západu. Vlevo blok domů s věžovým objektem, vpravo Clam-Gallasův palác

Clam-Gallasův palác na kolorované mědirytině podle kresby V. Morstadta z 1. poloviny 19. století

Pohled na Mariánské náměstí v polovině 18. století. Vlevo kostel P. Marie Na louži se hřbitovem ohrazeným zdí, vpravo severní strana Platnéřské ulice a domy čp. 97–101, v pozadí Klementinum (mědirytina I. G. Ringla podle kresby F. B. Wernera)

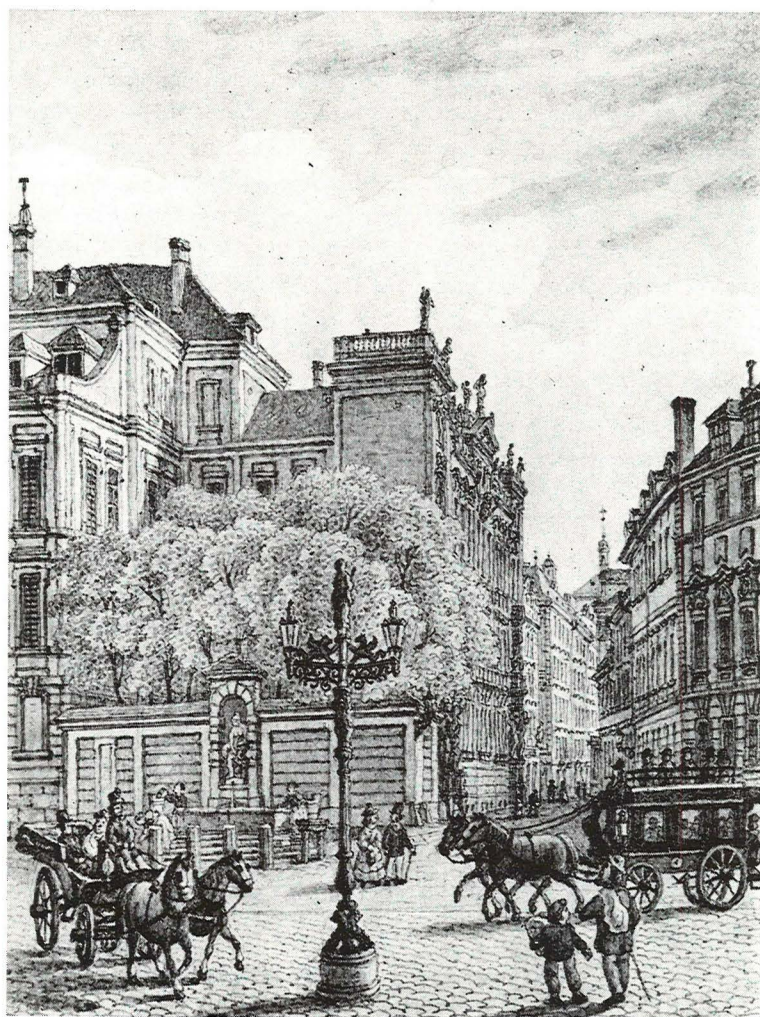
Jan Jindřich, kromě sporadických výjezdů na jednání, bydlel v Praze nepřetržitě až do své smrti v roce 1375; zde se mu také do roku 1363 narodily všechny děti: Jošt (1351–1411), Kateřina, Prokop (1354/5–1405), Jan Soběslav (po 1355–1394), Alžběta a Anna. Z nich v Praze bydleli v 70. letech jistě Jan Soběslav (do 1380) a Jošt (1372–73, 1377). Rok změny vlastníka domu doložen není; podle pozdějších zpráv dům vlastnil zlatník Pesold, který jej někdy před rokem 1402 přenechal své sestře Kláře, která jej dala připsat svému manželu zlatníku Otlinovi.²³ Pesold, usedlý v nedalekém domě čp. 147/I na Zlatničím náměstí, patřil již od poloviny 70. let k nejbohatším pražským patricijům, a mohl tedy získat dům hned po smrti Jana Jindřicha, nejpozději až od jeho synů.²⁴ Rovněž další majitel domu, zlatník Otlin (Otl, Etl), patřil k nobilitě; přehled pozdějších majitelů domu podal J. Čarek.²⁵

Blok domů severně od kostela P. Marie Na louži tvořily podle označení z 19. století čp. 102, 105, 107, 109, 131, 132 a 133. Jejich vzájemná návaznost je zřejmá i ve středověku, z písemných zpráv však místopis dnes již přesně rekonstruovat nelze. Pomocné dělení středověkých domů s označením a–d plně nevyhovuje, stejně jako pokusy připsat některé zprávy s jistotou jak domu čp. 102, tak 132 a 133.

Jádrem zástavby od středověku byl patrně Helmovský dům s dvorcem, věží, pivovarem

a stáji. Ještě na Langweilově modelu Prahy (1823) se jeví jako dvojpatrový protáhlý dům s orientací sever-jih; v severovýchodním nároží obestavěném domy čp. 107 a 109 měl hranolovou věž, ukončenou dlátkovou střechou. Určení a podoba domu vycházejí z písemných zpráv 15. století. Sousední dům je v kupní smlouvě z roku 1464 situován pod stájí Helmovského domu s dvorcem, který je pod věží téhož domu.²⁶ Tato zpráva indikuje existenci věžového domu dochovaného až do demolice bloku.

Mariánské náměstí v polovině 19. století. Kolorovaná kresba V. Morstadta (ze sbírek Muzea hl. m. Prahy)

Další zprávy dělí dům Helmovský (=Ondráčkův=Velvarův) na větší a menší. Menší stál v řadě proti kostelu mezi větším domem Velvarovým a domem Neithardovým, jak bylo popsáno roku 1455 a roku 1513 „u Matky Boží na lúži vedle stodoly na rohu“.²⁷ ... Pivovar či sladovnu, patřící k většímu Helmovu domu, nacházíme pod zprávami o čp. 132 i pod čp. 102.²⁸

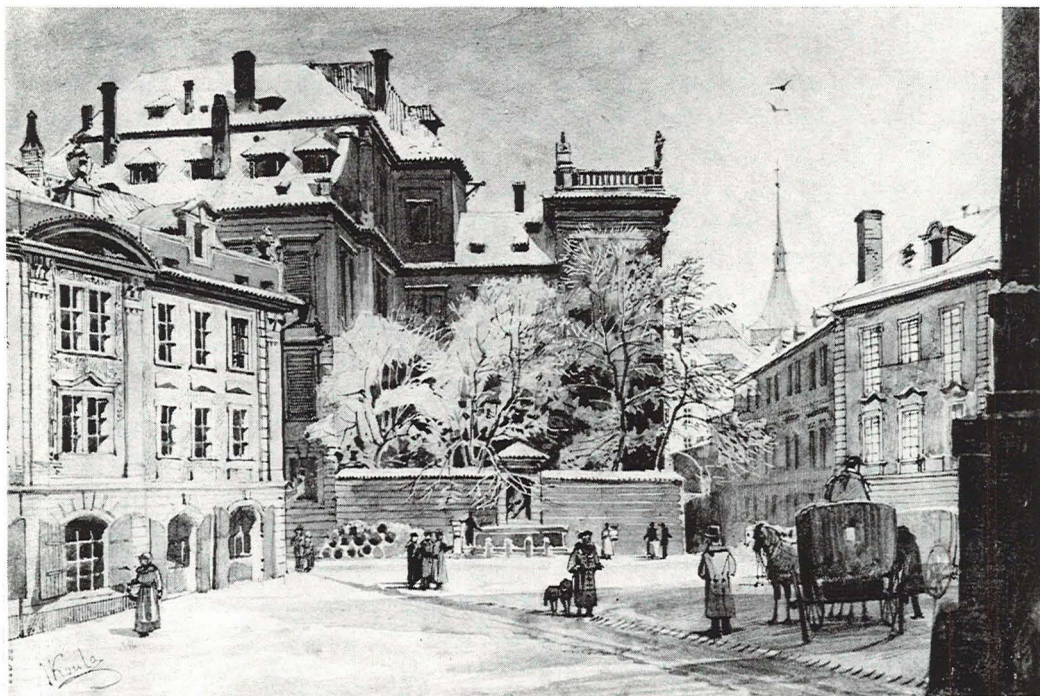
Dokumentární fotografie z roku 1905 i popis Vlačihův²⁹ dokládají, že při bourání domu čp. 102 jeho východní křídlo tvořila kvádríková opuková stavba o dvou patrech; ve 2. patře s téměř čtvercovou síní a třemi okny. Příslušnost tohoto domu ke středověkému areálu Helmovova domu je velmi pravděpodobná. Nástěnné malby, nalezené tehdy mezi okny, umožňují posunout terminus ante quem vzniku domu do první poloviny 13. století, nebo ještě dále na jeho počátek. Tento věžový dům byl nejspíše jádrem panského dvorce.

František Ruth znal situaci helmovského areálu z autopsie ještě před asanací, kdy „...zadní část domu U hřebene (čp. 132) stojí na starých opukových zdech.“³⁰ Správně uvažuje o náležitosti zdí k pivovaru, určitě lze odmítnout jejich napojení na chrámovou stavbu (viz plán situace Mariánského náměstí). Sousednímu středověkému objektu (čp. 102a) náleží Ruthův popis, podle něhož tam od roku 1887 stála ruina domu a sklad uhlíře, kde „plno výklenků zčásti posud viděti, na dvorku za ohradou uhlířovou jest sklep a v něm dosud studně.“³¹ Patrně šlo o studnu postavenou na volném prostranství Mariánského náměstí, západně od domu čp. 102 pro faru a školu, a zobrazenou ještě na Ringleově rytině v polovině 18. století. Tato část prostranství (ve středověku někdy nazývaná Platněřské náměstí, „platea calcariatorium“) byla po demolici kostela P. Marie zastavěna dvojpatrovým domem s rokokovou fasádou, označovaným také čp. 102. Jeho podoba je zachycena na Langweilově modelu Prahy a ještě kolem roku 1880 na akvarelu Jana Kouly. Studna tehdy stála ve dvoře za novostavbou; nelze vyloučit ani existenci dalších studní.

Osídlení západního okolí kostela P. Marie Na louži podle Beckovského potvrzuje již v polovině 13. století příkaz krále Václava I. z roku 1250 vystavět „proti kapli Panny Marie Na louži“ dům pro Desky zemské a soudní.³² Snad šlo o dům čp. 190k/I východně od kláštera sv. Klimenta, odkoupený roku 1637 jezuitu a zbořený před výstavbou Klementina. Zmíněnému domu mohly náležet zbytky zdiva zjištěného roku 1927 L. Machoněm při úpravě přízemí a sklepů pro Univerzitní knihovnu.³³ Jádro Beckovského zprávy může být pravdivé byť není přímo podepřeno jiným dochovaným písemným pramenem. Oproti tomu ve II. dílu své knihy Beckovský výstavbu „kaple“ P. Marie Na louži přisoudil mylně teprve králi Václavovi I.³⁴

V několika písemných zprávách se od počátku 14. století objevují obyvatelé osady Na louži, kterým sice nemůžeme připsat přesně lokalizovaný dům, ale dokumentují alespoň sociální skladbu nevelké osady, v níž vedle řemeslníků bydlela řada bohatých patricijů. Roku 1301 se připomíná Franěk z Louže (Franciscus de Lacu), který kromě vlastního domu disponoval kamenným domem čp. 1/I na Staroměstském náměstí, zanedlouho využitým pro staroměstskou radnici.³⁵

Roku 1310 a znovu roku 1333 je v osadě zmíněn měšťan Ditrich Pogner, který pobíral plat za prázdné místo u kostela P. Marie.³⁶

Mariánské náměstí kolem roku 1880. Vlevo fasáda domu čp. 102. Kvaš Jana Kouly (ze sbírek Muzea hl. m. Prahy)

Patricij Zdeněk z Louže v letech 1385–86 neblaze proslul jako novoměstský konšel, který se podílel na zpronevěře berně a zadlužení obce u Židů. Zdeňkovy domy Na louži se připomínají až po jeho smrti a po vyhoření roku 1396, kdy si oprava vyžádala značnou částku 220 kop grošů.³⁷

Několik zpráv zaznamenává osobního lékaře králů Václava I. a Zikmunda Lucemburského, pozdějšího arcibiskupa Albíka z Uničova (1358–1427). Roku 1396 si tento královský „physicus“ dal vystavět dům s vodovodem; podle Teigehe to bylo na části pozemku domu čp. 9/II v Platněřské ulici, což by dokládalo zasahování osady Na louži až za předpokládanou západní hranici.³⁸ V kostele P. Marie Na louži si Albík dal zřídit kapli s oltářem lékařských patronů sv. Kosmy a Damiána; před oltářem stála plasticky zdobená kamenná náhrobní tumba, do které Albík pohřben nebyl, neboť byla zničena při bouřích lidu roku 1419.³⁹

Ve 14. a 15. století došlo v osadě P. Marie Na louži k řadové zástavbě kamennými domy, která v půdorysu a konfiguraci domů zůstala dochována až do konce 18. století. Teprve zboření kostela P. Marie v roce 1791, zrušení hřbitova, rozsáhlá asanace domů po obou stranách Platněřské ulice a na Mariánském náměstí v letech 1890–1908 zcela zlikvidovaly původní sídlištní celek.

Shrneme-li dosavadní výsledky výzkumu vývoje osady soustředěné kolem kostela Panny Marie Na louži, nutně z nich vyplývají otázky další, a tím i směr, kterým musí postupovat příští výzkum.

Datování vzniku kostela P. Marie Na louži už do 12. století bylo podpořeno dalším nepřímým důkazem – zjištěním části chrámového pohřebiště, které lze datovat poměrně bezpečně. V otázce předpokládaného panského dvorce nepřinesl dosavadní výzkum jednoznačné řešení; výsledky rozboru mladších pramenů nás přivádějí k možnosti lokalizovat panský dvorec do severního okolí kostela P. Marie Na louži. K jeho empoře by se vázal rozhodně těsněji než dříve uvažovaný dům čp. 158/I, který byl oddělen hřbitovem. Hypotézu také podporují dochované artefakty. Výjimečná ikonografie nástěnných maleb, jejichž objednatel patrně náležel ke světské nebo církevní nobilitě, dokládá, že objekt čp. 102 (a část sousedních) nebyl běžný patricijský dům. Také bohatě členěný sloupek z kostela P. Marie Na louži nemá analogie v architektonické plastice běžných panských kostelíků 12. století, ale v kulturně vyspělém prostředí.

Řešení těchto otázek, stejně jako problematiky počátků zdejšího osídlení, snad přinese další výzkum. Druhý okruh otázek, k jejichž zodpovězení bude muset přispět archeologický výzkum, spočívá v poznání podoby paláce Jana Jindřicha, jehož vznik písemné prameny posunuly až do 40. let 14. století. Především hospodářské zázemí tohoto paláce zatím zcela uniká poznání.

V naznačených souvislostech se plošný archeologický výzkum Clam-Gallasova paláce ukazuje být nezbytným požadavkem, nemá-li dojít k nenahraditelným kulturním ztrátám.

POZNÁMKY

¹ Líbal, D., Beisetzter, A.: Jan Bernard Fischer z Erlachu a Clam-Gallasův palác v Praze, Praha 1956

² Šírová, M.: Nálezová zpráva čj. AÚ 8096/78 záchranného výzkumu na křižovatce ulic Kaprovy a Valentinské, Praha 1978

³ Dragoun, Zd.: Nálezová zpráva záchranného výzkumu na Haštalském náměstí, Praha 1977; uložena v archivu archeologického odboru Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody

⁴ Čarek, J.: Románská Praha, Praha 1947, s. 292, pozn. 13; Denkstein, V., Drobná, Z., Kybalová, J.: Lapidarium Národního muzea, Praha 1958, č. kat. 3; Píša, V.: O vývoji Prahy v raném feudalismu, Staletá Praha I, Praha 1965, s. 19n; Merhautová, A.: Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 254n.

⁵ RBM II., s. 242; kopie listu v AMP

⁶ Tomek, V. V.: Dějepis města Prahy, Praha 1865, I, s. 622; Teige, J.: Základy starého místopisu pražského, Praha 1905, II, s. 30n.

⁷ Statky ve Velké Pálči, Šlapanicích, Vrbčanech, dvory ve Slaném, Očihově a Lubořicích u Žatce, RBM III, s. 793. Patronát roudnických augustiniánů později již není doložen; podací právo měli v 15. století zemani ze Sluh (Tomek, V. V.: Dějepis IX., s. 103); oproti tomu u sv. Linharta si patronátní právo podržely domínkanky od sv. Anny, jimž patřily domy čp. 134, 135 a malý bez čp., přiléhající k čp. 158 při východním okraji osady Na louži

⁸ Kromě plebána se roku 1333 připomíná vikář – RBM III, s. 673 a roku 1359 kaplan – Tomek, V. V.: Základy starého místopisu pražského, Praha 1866, II, s. 43

⁹ „Ebrél, pictor de Lacu” – Tadra, F.: Archiv f. Österreichische Geschichte 36, 1882, s. 442; Tomek, V. V.: Základy I, s. 43; Teige, J.: Základy II, s. 30; Chytil, K.: Malířstvo pražské XV. a XVI věku, Praha 1906, s. 5

- ¹⁰ Rytina Clam-Gallasova paláce a okolí od F. B. Wernera a I. G. Ringela, orig. v NG, MmP, reproduk. naposledy Čarek, J.: Clam-Gallasův palác a jeho předchůdci, Pražský sborník historický, XI Praha 1978; rytina Mariánského náměstí od F. B. Wernera a I. G. Ringela, ulož. v NG; kopie bouracích plánů ulož. v AMP, sign. 1428, sl. 45/16a, originál dnes nezvěstný, publikoval Wirth, Z.: Praga deperdita, Umění XVI, Štenc 1944–45, s. 368
- ¹¹ Líbal, D., Beisetzer, A.: Clam-Gallasův palác
- ¹² Teige, J.: Základy II, s. 32
- ¹³ Teige, J.: Základy II, s. 31
- ¹⁴ Nálezová zpráva Zvonimíra Dragouna z roku 1977, uložena v archivu archeologického odboru. Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody
- ¹⁵ Tomek, V. V.: Základy I, s. 39; Teige, J.: Základy II, s. 44
- ¹⁶ Teige, J.: Základy II, s. 44; Winter, Z.: Život a učení na partikulárních školách v Čechách, Praha 1901, s. 115
- ¹⁷ „Parrochiani ecclesie multum causantur pro eo, quod cimiterium stat huiusque exacratum“..., Teige, J.: Základy II, s. 32
- ¹⁸ Teige, J.: Základy II, s. 34
- ¹⁹ Fragmenty v průjezdu popsal Hlubinka, R.: Románské domy na Starém Městě pražském, Zprávy památkové péče 1947, VII, s. 25; zeď v dnešním sklepe popsalí Líbal, D., Beisetzer, A.: Clam-Gallasův palác
- ²⁰ Čarek, J.: Clam-Gallasův palác, s. 5n.
- ²¹ „in civitate Pragensi Majori“ Dobner, G.: Monumenta historica Bohemiae VI, 1785, s. 76; též Tomek, V. V.: Dějepis II, s. 17, pozn. 11
K typologii paláců srovnej Ječný, H.: Středověké paláce v Praze; Staletá Praha V, 1971, s. 64n.
- ²² „In domo marchionis Morauiensis in maiori civitate Pragensi, scilicet ad beatam virginem, que in Lacu nuncupatur.“ CDM VIII, Brno 1874, s. 61
- ²³ Teige, J.: Základy II, s. 779
- ²⁴ Dům čp. 147/I v dnešní Jalovcové ul., Teige, J.: Základy II, s. 633; O Pesoldovi srov. Tomek, V. V.: Dějepis V, s. 70–73; týž, Základy IV, s. 209
- ²⁵ Čarek, J.: Clam-Gallasův palác; Tomek, V. V.: Dějepis V, s. 70, 71
- ²⁶ Sousední dům je podle Teige, J.: Základy II, s. 64, čp. 132/I, podle Tomek, V. V.: Základy I, s. 44 a podle Ruth, F.: Kronika královské Prahy, Praha 1902, II, s. 719, čp. 102b; smlouva zní: „Procopius colorator et Katherina emerunt habitaculum supra equinam domus Helmowsky cum curia, que est sub turri eiusdem domus, erga Johanne Pipam pro XX s. gr...“ cit. Teige, J.: Základy II, s. 64
O též dvorci se Teige (Základy II, s. 59) zmiňuje ještě u domu čp. 133/I
- ²⁷ Popis z roku 1455: „...in acie prope ecclesiam b. M. V. in Lacu penes domum maiorem Samuelis Welwar ex una et Naithardi lorifici parte ex altera...“ Teige, J.: Základy II, s. 19, označil čp. 102a; zpráva z roku 1513 tamže, s. 20; na místo domu čp. 102a situoval Líva, J.: Berní rula 3, s. 43, školu u P. Marie Na louži
- ²⁸ K čp. 132 Tomek, V. V.: Základy I, s. 44; Ruth, F.: Kronika II, s. 719; k čp. 102 Teige, J.: Základy II, s. 19–25; Mendl, B.: Z hospodářských dějin středověké Prahy, Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy V., sešit 2, Praha 1932, s. 231n.
- ²⁹ Vlačíha, K.: Odkrytí obrazů románských ve zbytcích stavby při bývalém kostele P. Marie Na louži, Památky archeologické XXI, 1906, s. 381n; fotografie J. Křiženeckého v archivu Muzea hl. m. Prahy
K malbám naposledy Krása, J.: Umění doby posledních Přemyslovců, Praha 1982, s. 34 a Stejskal, K.: Praha středověká, Praha 1983, s. 497
- ³⁰ Ruth, F.: Kronika II, s. 719
- ³¹ Tamže
- ³² Beckovský, J.: Poselkyně starých příběhův českých I./1, Praha 1688, s. 494; zprávu uvádí také Teige, J.: Základy II, s. 416
- ³³ Hlubinka, R.: Románské domy, s. 37n.
Do osídlení téže doby náleží keramika, vyzvednutá při archeologickém výzkumu severní části jižního dvora Klementina, datovaná Irenou Pavlů do 12.–13. stol., Pavlů, I.: Referát na XV. konferenci archeologů středověku v Praze, 20.10.1983.

³⁴ Beckovský, J.: Poselkyně II./1, s. 353

³⁵ Tomek, V. V.: Základy I, s. 9; též, Dějepis I, s. 228

³⁶ RBM III, s. 791, pozn. 1

³⁷ K funkci konšela Tomek, V. V.: Dějepis III, s. 343; zprávu o domech cituje Mendl, B.: Hospodářské a sociální poměry v městech pražských v letech 1378–1434. Český časopis historický XXIII, 1917, s. 358

³⁸ Teige, J.: Základy II, s. 317; roku 1400 „král Václav IV. osvobozuje mistru Albíkovi dům jeho, stojící v osadě sv. Maří na Louži mezi domy Jakuba od Slunce a Vackovým po (nebožtíku) Donátovi, ve kterémž obývá, ode všech daní a břemen.“ Rukopis v UK sign. VI A7, fol. 125v, cit. Sedláček, A.: Zbytky register králův římských, Praha 1914, s. 80

³⁹ Staré letopisy české z rukopisu křižovnického, Praha 1959, s. 43; Vavřinec z Březové: Husitská kronika, Praha 1979, s. 33